

A VAGYON ÉS TULAJDON MARTOSON.

I. A családi vagyon.

Előző tanulmányomban¹ a nagycsaládot, annak társadalmi szerkezetét és szokásrendszerét ismertettem. Most a tulajdonnal kapcsolatos élő jogrendről kívánok számot adni.

Ha a gyerek hoz valahonnan egy tojást és azt mondja, hogy az az övé, tegyék a tyúk alá, keltessék ki, megteszik kívánságát. A kikelt csirkére is mondogatja azután a gyerek, hogy az az övé. Amikor azonban úgy hozza a gazdaság sora, hogy azt a csirkét levágják vagy eladják, akkor megy a többivel, mert «nem szoktatják rá a gyereket, hogy különözzön». Ez a példa rávilágít nagy általánosságban az egész község vagyoni viszonyaira, melyben igen kevés a «különözés», a «gazdaság» mindig együtt van. «Gazdaság»-nak a család ingó és ingatlan vagyonállományát nevezik, amiben a gazda és gazdasszony gazdálkodik. Amikor ebben a gazdaságban valakinek különvagyon van, az «különözik»; amikor a keresetet a gazdaságba adják, az a «közre megy».

A martosi család úgy van felépítve, hogy benne lehetőleg minden a közre menjen és ne legyen különözés. Rávilágít erre egy adatközlő mondása, amely így hangzik: «a J. S. napának az a furcsa szokása van, hogy azt mondja az enyim, bolond beszíd, pedig az a mijenk». Elsősorban közös és megbecsülendő az *apai örök*. Ha valaki gazda ezt elprédálná, az egész falu rossz szemmel nézne rá, és szemébe is bitanglónak nevezné. Azután közös mindaz, aminek megteremtésén, meg- és fönntartásán együttesen dolgoznak. Ha a gazda nagyon üti a lovat például,

¹ A nagycsalád és jogszokásai Martoson. Megjelent a Társadalomtudomány 1943. évi 4—5-i sz.-ban.

a már nagyobbacska fiú megtiltja ezt neki, nem hagyja, hogy agyonüsse mert «én is dogozók annak a beliór». De nemcsak az ingatlan és ingóság közös, hanem a benne élők munkaereje is így minden keresetet: szolgabért, napszámot a közre kel adni Még ha valami különös kézügyességgel rendelkeznek valaki a családtagok közül vagy esetleg ipara volna, az ezzel a munkával szerzett pénzt is a közre kellene adnia. A közös kassza két részből áll: egyik a kisebb, a gazdasszony pénze: a tehén és baromfi haszna. Idetartozik, ha van, a gyümölcs haszna is. A másik, a nagyobb kassza a gazdánál van: ez a gabona- és állatfelesleg árából tevődik össze. A két kasszának különböző a rendeltetése is, nemcsak a forrása. A gazda kasszájából elsősorban olyan kiadásokat kell fedezni, melyek a gazdaság fenntartására, esetleg gyarapítására vonatkoznak. Adókifizetések gépek javítása és beszerzése, szerszámok újítása beszerzése, esetleg az állatállomány gyarapítása. Ugyanebből a pénzből kell a férfiak felső ruháját és az egész család lábbeli igényét kielégíteni. A gazdasszony kasszájából a konyha számára a fűszerféléket, a férfiak számára az italt, dohányt és a női ruhára valót kell kiszorítani. (Miután utóbbi kevésnek sikerül, az asszonyok között nem egy akad, aki meglopja az urát: kötényszám hordja el a kukoricát, búzát a kereskedőnek, van olyan, aki zsákszám is mer lopni.)

Megosztott a gazda és a gazdasszony között az ellátás gondja is. A termést a gazda osztja el; legelőbb félrerakja a vetnivalót, «ez vetni lesz, ehhő ne nyújatok, amabbu etethettek». Külön adja oda az ocsút az asszonynak, amely a baromfié lesz. A gabonáról, a kenyérnek valóról így ő gondoskodik. A gazda gondol arra, hogy legyen krumpli, kukorica is A gazda gondoskodik arról, hogy legyen a tehénnek, disznónak (bar a zöldet az asszony hordja számukra) és a baromfinak, természetesen a lónak is ellátása. Viszont ezek etetése (a lovon és ökrökön kívül) a gazdasszony dolga. Ha a disznó nem sikerül az ember őt szidja érte, mert a zsírzóról az asszonynak kell gondoskodni. Az ember a vászonba nem avatkozik, az asszony annyit készít, amennyit akar, de a zsákost, a zsákokat követei rajta.

Akik a gazdaságban élnek és dolgoznak, azoknak a gazda-

ságból ellátás és ruházat jár. Mindezt egyenlő arányban kell kiosztania a gazdasszonynak. Így nemcsak gyerekeit ruházza, hanem megveszi a dologban leszakadt ruhát menyé és veje számára is, ami azoknak tulajdonává lesz.

Viszont, aki egyszer kivált a gazdaságból, így a leány, mikor férjhezmenésekor kielégítették, többé semmit sem kaphat abból. Mikor hazajön vagy az anyja megy hozzá látogatóba és valami bármi csekély ennivalót vagy más effélet adna neki s a fiútestvér látja, rögtön szól érte. Nem egy anya van, aki például ünnepnap nem fogyasztja el az őt megillető hús- vagy süteményrészét, hanem elviszi leányának azzal, hogy «nesze lyányom ez az én jussom, ezt megehedt nyugodtam.

2. A magánvagyon.

Bármilyen nagy közösségben éljen is a család, mégis van benne magántulajdon: ez a ruha és kelengye, amit a menyé és a vő hoz magával. Minden fiatalasszonynak kell hozni férjhezmenetelekor saját testére való alsó- és felsőruhákat (lásd: A női ruházatkódás Martoson. Népr. Ért. 1942. 2.), a nyoszolyába való tollas ágyat huzattal és törülköző ruhákat. Ezeket ládában, sublótban, szekrényben hozza és tartja. A ruhaneműeket a fiatalasszony édesanyja szokta batyuban apródonként elhordani a férj házába, ahol is bemutatja azokat az anyósnak, «nízze nászasszonyom, ezeket adtam a lyányomnak». Ezek a fiatalasszony tulajdona lesznek, tőle legfeljebb édesanyja kérheti számon. Ha az a szokás az anyós házában, hogy bezárják a ládákat, akkor ő is bezárhatja a magáét s a kulcsot magával hordhatja. Férje belenyúlhat a ládába, de semmit annak tartalmából el nem sajátíthat.

A fiatalasszonynak a ruháján kívül lehet egyéb magánvagyon is. Az örökösödés fejezetben bővebben kifejtem az okokat, itt legyen elegendő annyi, hogy a fiatalasszony kiházásakor, vagy inkább pár hónappal utána kaphat egy üszőt az apjától. Ezt bekötik az após istállójába, a közösségből nevelik, haszna és szaporulata — mit mindig el kell adnia, mert csak egy állatot, a *tőkét* tarthatja — a fiatalasszonyé, hogy legyen miből ruházza magát és gyerekeit. Ez az üsző volt tulajdonképpen

a leány hozománya. Nem tartozott a hozományhoz, de ma is szokásban van, hogy a fiatalasszony édesanyjától kapjon egy ludat egy évre, hat évre kölcsönbe vagy örökösen. Mikor az anya — egy-három évre a házasságkötés után, adni szeretné a ludat, a fiatalasszony megkérdezi napától, «az anyám ígért ludat, meg-e engedné, hogy tarcsam?» Nem egyszer az a felelet, «de itten ugyan nem különböző» vagy «maj ha te leszö a gazdasszony, akkó tarcsá». Ha azonban «jószívű» a gazdasszony, akkor azt mondja: «hát csak vesződje vele, osztán tedd fére, ami marad». Olyankor is bele szokott egyezni, amikor nőtlen legény van még otthon, aki haragszik érte, ha a menyecske öltözik a gazdaság pénzéből, ilyenkor azután «evve kötik be a szemit». Az ilyen lúdon nem a háznak, hanem a menyecske anyjának jegye van. Helyet is külön készítenek neki. A legelön a fűbért a menyecske, vagy édesanyja fizeti érte, különben az após nem túrné. A lúd hasznát azután a menyecske félreteszi és szükség esetén magára költi.

Szokás bizonyos esetekben földet is adni a menyescskének használatra, de csak újabban, a múlt háború óta. Mikor úgy látják a menyecske szülei, hogy nem adnak ruházatra az após házánál a leányuknak és van is nekik földjük, meg «jószívűek» is, akkor előfordul, hogy tavasszal adnak neki egy darabka kukoricaföldet, ültesse ő be. Őszre azután visszaveszik, hogy következő tavaszra másik darabot adjanak. Az is szokás újabban, hogy ha a leánynak módosak a szülei, a vejüké pedig kevésbé, adnak nekik, ugyancsak használatra búzaföldet, hogy abban dolgozzanak és ne kelljen nekik a máséba menni részt aratni. Az ilyen földet azután a közös igával művelik meg, de csak, amikor már a közösét elvégezték s a hasznot félreteszik maguknak.

3. A munka.

A férfi és női munkák¹ között van határ, aminek betartásához a lehetőségek szerint mindenki ragaszkodik. A kereső asszonyt dicsérik, «csak asszony és mégis föl bírja magát tar-

¹ Lásd ehhez «A társaságban végzett munkák Martoson». Népr. Ért. 1940. 2. sz.

tani». Rendes háznál a jól varró menyecskét igen megbecsülik. Az olyan asszonyt is dicsérik, aki férfimunkát végez, másrészt azonban háborognak, hogy miért engedi a férje. Vannak körülmények, amikor a férfi rá van utalva asszonyi munkák elvégzésére; ilyenkor nem szólják meg érte: például, amikor özvegyen, magára maradva él. Mikor azonban nem kellene végeznie az asszonyi munkát, mert van felesége vagy más asszony körülötte, és mégis női munkán érik, akkor *asszonyember* lesz a neve. Ilyen női foglalkozás a piacozás, árulás, női holmik bevásárlása: aki férfi ezt megteszi, azt *kankofának* csúfolják.

A vízfordás rendszeren női munka, férfi csak két esetben végzi: lakodalomban és házépítéshez. Ilyenkor azonban kocsi-val. Női munka mindaz, ami a tűzhely körül történik, bár a férfi hozhat be fát, sőt be is gyűjthet, ha segíteni akar. Más azonban nem tehet. Igen megmosolyogják, ha például baromfit tisztít. Mert a főzés és annak segédmunkálatai a tűzhelyen női munka. Főzhet férfi is, de csak kinn a határban. Nem is nyúlhat a fazekakhoz az ember. Sohasem fordul elő, hogy a tűzhelyről szedne magának valami ételt vagy akár-csak bele is kóstolna. Meg kell várnia, míg az asszony az asztalra elébe rak mindent. Az olyan férfira, aki a tűzhely körül szeret lenni, azt mondják, hogy olyan, mint a macska.

Egészen női munka a mosás, itt férfi ha segíteni akar, akkor csak a vizes ruhát viheti be az udvarról, folyóról, hogy ne az asszony cipelje.

Takarításban, meszeléskor a férfi semmit sem segíthet, legfeljebb a nehezebb bútort ki- meg behordani.

A kendermunka megosztott: nyőni, áztatni, mosni a férfi is segít egészen a hazahordásig. A kendernek sulyokkal történő puhításában is segédkezhet az ember. A többi munkát nő végzi vele. Mikor fonásra kerül a kender, itt is jut a férfinak munka belőle: a gajmózás és visszalás. Guzsalyról orsóra férfi nem fonhat. A kendermunkával kapcsolatos hálókötésben férfi és nő egyaránt kiveheti a részét. Közös férfi és női munka a madzag verés is.

A kenyér- és kalácsütés tisztán asszonyi munka: ha

férfit látnak kenyeret dagasztani, igen szidják az asszonyt: «esse érdemli meg, hogy az ember a kedviér megódozza a gatyáját».

Asszonyi munka a fejés, a tejjel való bánás, minden munka a baromfi körül és a sertések etetése.

Általában asszonyi munka a kapálás, szénatakarításnál a gyűjtés és gereblyézés, hordáskor a szekérre hányás.

Az asszony aratásban markot szed, ha kettő van, az erősebb kötöz is. Női munka csépléskor a kévevágás, a polyva és törek eltakarítása. A nőre marad a kukoricaszedés, krumpliszedés, babszedés; itt férfi csak akkor segít, amikor ráér. Asszonyi munka a kórólevágás is, a kévét belőle már a férfi köti. A répát az emberrel együtt szedi. Szőlőben asszonyé a kapálás, nyitás, takarás, kötözés és szedés. Sokszor segít az asszony trágyázáskor is teregetni. Rőzsaszedni együtt megy az emberrel: az ember baltával levágja, az asszony összeszedi, kévébe rakja, amit a férfi kötöz össze.

A kerti munka, palántázás megosztott: az olyan férfit, aki szeret palántázni, ügyesnek mondják. El is ültetheti a káposztát, paradicsomot, elvetheti az uborkamagot; ültethetne borsót, babot, paprikát is, de nem vagy ritkán teszi. Nem teheti, hogy kerti virágot ültessen vagy salátát, petrezselymet sárgarépát, mert ezek tisztán asszonyi dolgok. A gyümölcsfával a férfi dolgozik.

Tisztán férfimunka a szántás, vetés, boronálás, aratás, kaszálás; botolás, nádvágás; hordás; csakígy az asztagkaszalás; a permetezés, metszés. Lovakkal is csak férfi lehet. Ha asszonyt látnak lóval, rögtön kérdik «hun az urad, mé nem csapod agyon?» Ha nőt látnak kaszálni, nyomban az urát szidják, «ennek is fő kik akasztanyi az urát, hogy míg a felesége kaszál». De férfi, ha nőt lát kaszálni, rögtön kiveszi kezéből s maga végzi el helyette.

Halászni asszonynak is szabad.

A gyógynövényszedés közös munka, végezheti férfi is, nő is.

Mikor nő végez férfimunkát, az csakígy a férj szégyene, mint az asszonyé, ha fordítottja történik.

4. Örökösödés.

Általános szokás, hogyha a család az apa halála után nem akar az anya keze alatt, vagy ennek elhaláloztával a legidősebb fítestvér gazdasága alatt együttmaradni, akkor az apa halála után elosztanak mindent egymás között. A rendes, gondos apa egész életében aszerint gazdálkodik, hogy hány gyermeke van; mindegyiknek akar valamit hagyni, ha mást nem, fedelet, ami alatt lakjék. Így, amint a fiak házasodnak és ezek gyermekei is növekednek, vagy a maga épületét toldja meg számukra lakással, vagy külön épít, ha lehet ugyanazon a telken, ha nem, a kertek valamelyikén lakóházat. A berendezésről már a gyerekek maguk gondoskodnak. Idejében nekiszánja egy-egy darab földjét egy-egy fiának. Meg is mondja neki többször is életében, hogy ez lesz az övé, másik darab meg a másiké; így azután halála után nem nehéz az osztás, mert a gyermekek még élteben beletörődtek abba, hogy mi lesz az övék. Más eset az, amikor az apa nem tudatja gyerekeivel előre szándékát, bár magában elrendezte már vagyont, elosztotta közöttük, hanem csupán végrendeletileg dönt róla. A végrendelet pontosan megszabja, hogy melyik darab föld kié, mi marad a feleségnek. Megint más az, amikor az apa nem hagyakozik sem szóban, sem írásban, hanem halála után a fiak maguk között osztozkodnak.

Szokás az, hogy a legfiatalabb fiú kapja az ősi családi házat minden belsőségével, amiből azután a többieket kifizeti, de nem teljes értékben, mert a legfiatalabb valamivel mindig többet kap a többinél. Minden többi ingatlanon egyenlő arányban osztozkodnak a fejek száma szerint; így osztják el a gazdasági szerszámokat, állatállományt is. Ha a legfiatalabb nem mindent az utolsó darabig, míg csak az üres ház nem marad, tudná kifizetni a házból a többit, akkor abban is fölosztanak

Mivel a család tagjai különböző időt töltenek munkával a vagyonban és különböző munkaerővel bírnak, illetve dolgoznak megtartásán és gyarapításán, különbözőképpen jussolnak is belőle.

Legkorábban a lányt szokás kielégíteni. Ez egészen a múlt század nyolcvanas éveig úgy történt, hogy a lány kapott

férjhezmenetelekor kelengyét, amiben testi és ágyi ruha volt, nyoszolyába való tollas ágy és láda. Kisebb osztályú ember ezzel a lányát egyszersmindenkorra kielégítette. Gazdahelyen ennyi nem volt elegendő, járt még a lánynak egy rúgott borjú is, aminek szaporulatából, illetve hasznából magát egész életében továbbra ruházhatta gyerekeivel együtt. Szokott adni a múltban, jelenben is néha 1—3 ludat, ugyancsak ruházatra. A század vége felé megváltozik ez az ősi rend és gazdahelyen szokásba hozzák, hogy a lánynak is adjanak valamit. Egyelőre az ingatlanhoz nem nyúlnak, a vagyon fölosztásakor pénzt kap a lány, esetleg a neki szánt pénzen vesznek is neki egy darab földet. Ez a pénzösszeg nem több, mint egynegyede, esetleg harmada annak, amit egy fiúgyerek örököl. Majd a pénz sem lesz elegendő és a lány földet kap az *apai örökből*. Először egy kis kertet adnak neki, majd egyre többet és többet, míg végre napjainkra már majdnem annyit kap, mint a fiúgyerek. Ezt a rohamos változást nagymértékben elősegítette a cseh kormányzat, amelynek illetékes szervei hagyatéki tárgyalásokon kicsúfolták a kevéssel megelégedő lány testvéreket és nem győzték nekik magyarázni, hogy őket éppen annyi illeti, mint fiútestvérüket. B. E. ma is nagy büszkén meséli, hogy a hagyatéki tárgyaláson meg is mondta, hogy a lánynak nem jár annyi a jussból, mint a fiúnak, mert a lány a gazdaságban kevesebbet dolgozik a fiúnál. A hatósági emberek rábeszélésére belement abba, hogy egyenlő részt kapjon, de azután a tényleges osztásnál kevesebbet tartott meg magának. A férfitestvérek, természetesen még inkább ragaszkodnak az őket illető nagyobb jushoz. Éppen ezért apjukat még életében rábeszélük arra, hogy elégítse ki a lányt, nehogy halála után egész részt követeljen. Miután a lányok apjukra föltétlenül hallgatnak, amiben vele megegyeznek, abban meg is maradnak. Az apa a kapzsibb lányhoz szép szóval fordul «írjítek be ídes lyányom ennyivel, ászt az egy fijamot ne húzzátok meg». Az apa kérésének azután mindenki enged. Azt, hogy a lányok nem kapnak egész részt, egyedül az apa hatalmának tulajdonítják, mert tudják, hogy amióta «jöttek a törvény meg az árvagyám» a lányoknak is egész rész járna, de az apa nem engedi, hogy éljenek e jogukkal.

A lánynak abból a vagyonból, amit férjhezmenetele után szerzett a család, nem adnak sem a szülők, sem a testvérek; de ő maga sem várna el, mert abba ő nem dolgozott.

Példa: ma 82 éves az az asszony, akit apja egy fertályos vagyonból 1890 táján úgy elégített ki, hogy adott neki egy pár malacot, egy pár libát és negyven pengő készpénzt. — Cs. M.-né 1905-ben ment el apjával és testvéreivel a közjegyzőhöz osztozkodni. Az apa itt is egy kis pénzt ajánlott fel a lánynak, mely a nekijáró föld értékének egyharmada körül volt. A lány a pénzt szó nélkül elfogadta. Mikor kijöttek a közjegyzőtől, az apa azt mondta «lyányom áldjon meg az Isten, mer te nem botránkoztatta senkit». — 1912-ben osztozkodott E. A. és családja. 30 hold föld volt a házon, szőlőn kívül: Ebből az egy lány a három fiú mellett négy hold földet kapott, semmi mást.

Az anyai rész, amióta ilyen van, egészen más elbírálás alá esik, mint az apai örök. Ez mindig külön osztódik. Ha az anya az apa életében halna meg, akkor a gyerekek nyomban osztják maguk között. Ebből a lányok teljes részt követelnek maguknak. Az anya ingóságai: tollas ágya és testi ruhái a lányát illetik. Szokás azonban, hogy lánya ad belőle a menynek is az «egy lány jussnak» negyedét vagy harmadát. Ez nem kötelessége és ha nem volna jóban a mennyel, akkor akár semmit se adjon neki. Ha a meghalt anyának nem volna lánya, akkor ingóságai menyére szállnak.

Az anyai jussból a törvénytelen gyerek rendes részt kap. (Gyakran előfordul, hogy az ilyen gyerekek mostoha apja is hagy valamennyit, ha sokáig dolgozott az ő gazdaságában.)

Mikor a család az apa halála után megválakozik, az özvegyen maradt anyát különféleképen elégítik ki. Vannak, akik neki is egy egész részt adnak. Ebben az esetben az anya, ki a legfiatalabb fiával szokott együttmaradni, vele munkálja meg a maga részét közösen s továbbra is egy kenyéren marad vele. Ezt a részt azután halála után újra osztják. Más eset az, amikor az anyát a fiak rá tudják venni arra, hogy mondjon le járandóságairól, ők majd «mérnek» neki. Vagyis adnak készen betakarítva gabonát, krumplit, kukoricát, szóval mindent, amire csak szüksége van.

A századforduló, a kilencvenes évek vége hozta magával azt a szokást, hogy az apa nem gazdálkodik élete végéig, hanem fölosztja a vagyont, amikor valamennyi gyereket szárnyára bocsájtotta. Legelőbb úgy kezdte, hogy mindent egyenlő arányban felosztott a gyerekek között, magának nem tartott meg semmit, hanem megállapodott gyerekeivel abban, hogy bizonyos mennyiséget «mérnek» neki: földrészük arányában hordának be udvarára minden terményt készen. Ez a rend azonban nem tartott 20—25 évig sem, mert hamarosan rájöttek rossz oldalaira. Gyenge termő évben a gyerekek keveset vagy semmit se hoztak, akkor sem, amikor rossz kedvük így tartotta, így az öregek kenyér nélkül maradtak.

Az újabb, ma is eleven szokás az, hogy az apa kiosztja ugyan a vagyont gyermekei közt, de magának is tart fenn egy egész részt vagy még ennél is többet. Annak a gyerekének, akivel együtt kíván lakni, — többnyire a legfiatalabbak, — egy kicsivel többet oszt, hogy az abból temettesse el majd őt, meg a feleségét.

Példa: 1912-ben osztozott E. Mihály András, János és Mihály fiaival és Mari lányával. Volt nekik 30 hold földjük, szőlejük és a hozzávalók: egy ház, 4 ló, 4 tehen. A lánynak, aki ekkor már férjnél volt, adtak négy hold földet, amivel végkép kielégítették. Andrásnak, a legöregebb fiúnak építettek közös erővel egy házat egyik kertjükön, kapott 6 hold földet, ezenkívül 2 lovat, egy tehenet és a konyhából fazekakat, tálat, a házból meg valami kis pénzt bútorzat fejében. Az öregek, kik maguknak a szőlőt és 8 hold földet tartottak meg, János fiukkal maradtak, aki hat holdat kapott a megmaradt barommal, úgy, hogy azzal az apjáját is megmunkálja. Mihály hat hold földet kapott, valamit a házberendezésből, az udvarból «úgy fizették ki».

Az is szokás, hogy az apa, mikor kiosztja vagyonát, magának «élvezetet fog fel» s ily módon biztosítva van a gyerekek rosszasága ellen.

Mikor menyecske van a háznál és gyermek hátrahagyása nélkül halna meg, akkor családja mindent visszakövetelhet, ha csak az asszony előbb másként nem rendelkezett. Például előfordul, hogy az asszony halálos ágyán úgy rendelkezik, hogy

mindene az uráé maradjon. Különben vannak szülők, akik még a jegyajándékot is visszakövetelik. A rendes család, ahol szerették az asszony férjét, ad magától is ennek valamit, mikor megözvegyül. Pár éve halt meg T. A. felesége. Öt évig éltek együtt. Az asszony tüdőbeteg volt s a férj gondosan kezeltette. Az asszony gyerek nélkül halt meg, szülei mindenét visszavitették. Mindössze egy priccset, egy párnát és egy derékaljat hagytak a férjnek. A férj családja nem haragszik ezért a kevés ajándékért, de igen kevéselli s úgy véli, mivel annyit kezeltették a menyét, megérdemelt volna fiuk egy darabka földet. Mások is így vélekednek. Gyerektelenül halt meg egy özvegyasszony. Miután volt férjét nagyon szerette, úgy rendelkezett halála előtt, hogy minden vagyonának egy nyolcadrésze a férj családjáé legyen. — H. L.-né özvegyasszony ugyancsak most halt meg gyerek nélkül. Vagyonát testvérei gyerekei és azok gyerekei kapták, de úgy rendelte, hogy férje részéről is jussoljon egy unokatestvér az ő rokonaival 6: 1 arányban.

Amikor az asszony úgy hal meg férje családjában, hogy gyereke marad, akármilyen kicsiny is, mindene arra száll.

A meghalt asszony ruháját sororatus esetén is elviszik s otthon egyenlően felosztják a lányok között. Ha csak az az egy lány volna, akit most ide férjhez hoznak, akkor az kap meg mindent, de azért teljesen új kelengyével kell őt is ellátni.

Ha a férj hal meg, az özvegy menyecske ottmaradhat ipa házánál mindaddig, míg újból férjhez nem megy. Az urának nem lévén különvagyon a családban, nem is kap utána semmit, hanem használnak közösen továbbra is mindent, mint eddig. Az özvegy menyecskét nem szabad elverni az ura házától; ez csak a legkritább esetben fordul elő. Gyakoribb az, amikor a menyecske a maga jószántából megy el. Ilyen esetben nem adnak neki semmit, még a közös szerzeményből is csak ritkán; ha azonban úgy vernék el a háztól, akkor a közös szerzeményből kiadják a részét. Az anyós az elment menyecskétől néha még azokat a ruhákat is elveszi, amiket az ő házukban kapott. Vannak azonban olyan anyósok is, akik úgy tartják, hogy a ruhát a menyecske megszolgált, elviheti nyugodtan.

Az özvegyasszony, aki otthagyja férje házát, csak akkor mehet haza szüleihez, ha azok még nem elégítették volna ki. Ez esetben dolgozik otthon továbbra is a közösben és ellátását onnan kapja. Ha már kielégítették volna, nem mehet haza többé, hanem vagy magában él, vagy elmegy egy szegényebb családhoz, ahol vagyonáért eltartják.

Ha a házaspár nem élt a férj szüleinél, hanem különválkozva és a férj így halt volna meg, akkor mindene feleségére marad, ennek halála után pedig a nő testvéreire. (Ha nincs gyerek.) Ha maradna a férjről olyan kocsi-ló, ami apai öröke volt, akkor az asszony halála után a férj családja ezeket visszavárja.

Ha az asszony magára marad, gyerek nélkül és van jó gondozója, akkor halála előtt *elhagyja* vagyonát erre, nehogy rokonsága széjjelszedje.

Amikor a feleség külön váltan él az urától és volnának gyerekei, ezeknek eltartásáról ő maga gondoskodik. Legfeljebb a fiúgyerekek adnak valamit apja házánál, de azt is azért, hogy azzal visszaédesgessék.

N. J. meghalt, gyermeke nem maradt. Az egész hagyatékot pénzzé tették és úgy osztották fel egymás között a testvérek. Meghalt testvérének is voltak gyerekei, ezek azonban feleannyit kaptak, mint az élő testvérek maguk.

N. É.-nak meghalt az ura. Volt egy lánya, arra maradt a férj részéről az apai örök. A lány halálos ágyán úgy rendelkezett, hogy mindene az anyjáié maradjon. Az anya birtokba is vett mindent, mégis a férje családjával mindig kicsit adósnak érzi magát. Ezt az adósságot a férje részéről való rokonok halálakor törlesztgeti. Ugyanis, amint szegényebb rokon halt meg, ő vesz neki koporsót vagy valami kendőt, ruhát ad a ravatalhoz, kinek éppen mi hiányzik legjobban.

Igen öreg adatközlők szerint a múlt század hetvenes éveiben még többször lehetett találkozni azzal a szokással, hogy az apa rendelkezése szerint minden vagyonát a legfiatalabb fiú kapta örökbe, aki abból a többi testvért úgy fizette ki pénzen. Az utolsó ilyen példát 1870-ből tudják, amikor Gy. A., kinek négy fia volt, közülük a legfiatalabbra hagyott mindent. Úgy mondják, hogy nem volt általános ez a szokás, de azért szokás

volt, mert többek eszerint éltek. Ezzel volna kapcsolatban az a szokás, hogy a legöregebb fiú nem marad otthon, hanem vőnek megy el.

Előfordulhatott, kiváltkép a múlt században, hogy egy fiú nem akarta kivárni az osztást, hanem azt kívánta, hogy adják ki a részét, bár még a család egy kenyéren volt, ő maga ki akart válni. Ha az apa engedékeny volt, «jószívú», akkor esetleg adott valami, tetszése szerinti kis részt a fiúnak akár pénzben, akár földben. Ha szigorú volt az apa és nem akarta, hogy a család felbomoljék, akkor legfeljebb a fiát engedte kilépni a családból, jussot nem adott neki. A fiúnak meg kellett várnia, hogy az apa halálával kapja ki az őt megillető jussot.

A belsőséget *udvarnak* nevezik. Ennek az udvarnak kettős a jelentése. Az egyik tényleg az udvart jelenti a házzal. Amikor valakit «kifizetnek az udvarbú», azt jelenti, hogy a ház járandóságát, házrészét pénzben adják ki. De amikor a gyerek azt követeli apjától, hogy «gyógyíttasson az udvarbú» vagy «adja ki az udvarbú a jussomat», akkor már az egész vagyont jelenti. Az udvaron kívül van a *kert*, azok a pár száz négyszögöles darabok, mik különösebben az ármentesítések előtt gyümölcsös kertül szolgáltak. A kerteket kapták azok a gyerekek, akiknek az ősi udvarban nem jutott lakóhely. A lányok is eleivel ilyen, a község alatt levő kertet jussoltak csupán. Az udvaron és kerten kívül van a *határ*, vagy a *mező* és a *szőlő*, ami osztásra kerül. Az udvarjussot külön osztják a kertektől és a határtól, külön osztódik a szőlő is.

5. A tulajdon jegy.

Arra a kérdésre, hogy mit tartanak a legteljesebb tulajdonnak, a ruhát mondják, amit apától-anyától kapnak. Ide sorolhatók még az apró kézbeli szerszámok is (nőnél például a rokka, mosófa). Ezután következnek azok az ingóságok vagy akár ingatlan is, amit tulajdonosa maga szerzett. Tehet vele, amit akar, senki sem szólja meg érte; nem úgy, mint az *apai örökkel*, amit tovább kell adni az utódoknak. Tulajdona a férjnek felesége is. Ha sokat üti, rosszul bánik vele, megkérdezik tőle, hogy miért bántja, «mer az enyim» a felelet. Csakígy van

a gyerekekkel is. Vannak asszonyok is, akik úgy vélekednek, hogy a férj nekik ugyanolyan tulajdonuk, mint ők neki és ők is ugyanúgy megverhetnék, ha tudnák, de a férfi az idősebb. Ez csak a különbség. De azért, ha veszekedéskor az asszony enged s megkérdezzük, hogy miért, a felelet az, hogy «az emberé a kalap», «az asszony fölött az ember rendőközik».

A tulajdonigényt tárgyon, állaton jelölni szokás. A tulajdonjegy neve tárgyon *billeg*, állaton *jel*. Leggyakoribb *billeg* a tulajdonos nevének két kezdőbetűje; ezek mellé vagy gyakran külön is *iksot* tesznek. Az *iks* álló vagy fekvő kereszt, így nevezik a hatágú csillagot is. Ha, ami gyakran előfordul, két azonos kezdőbetűjű gazda volna, akkor szokás az egyiknek neve mellé *iksot* tenni. Ha az egyiknek ugyanazon objektumán *iks* van s a másikon is az volna, akkor valamelyik hűz az *iksbe* egy vagy két vonalat (csillagalakban) megkülönböztetőül. A jegy helye minden tárgyon meg van határozva, így meg van határozva, többé-kevésbé az is, hogy milyen tárgyra milyen jegy jön.

A jel, a bélyeg az, ami a tárgyat, baromfit gazdájának «megtartja». «Nem tartotta meg a billeg» mondják, ha mégis elviszik. Jelöletlen dolgot nem lehet keresni. Ha valaki keresni megy valamit, az első kérdés, hogy «minő billeg vót rajta». Ha jeltelen a keresett állat, tárgy, nem adják vissza. «Mér nem jelöte?» J. F.-né látta, amikor szomszédasszonya megfogta este egy csirkéjét. A szomszéd reggel piacra készült Komáromba. Átment hát egy ürüggyel hozzá és mintha csak véletlenül akkor látta volna meg csirkéjét a kocsiban, azt mondja, hogy ez a csirke az övé. «Ha a tied, hát vedd e», mondja a szomszédasszony. «Engedje e ke», mondja a tulajdonos. Hosszas huzavona után a szomszéd elhajtott a csirkével. A tulajdonos azért nem merte elvenni, mert nem volt jelölve és nem tudta volna tulajdonigényét mivel igazolni. Ha lett volna jel a csirkén, szó nélkül elveszi.

Az is előfordulhat, hogy a jelölt tárgyat «ejelölik», vagy «efordítják a jelt». Aki el akarja tulajdonítani, a más jelét, úgy igazítja, hogy az övének feleljen meg. A régi tulajdonos ilyenkor is hiába keresi jószágát. Meg is mondhatja az új tulajdonosnak «megáj, ejelöted a ludamot», de ez mind hiába, nem az övé az már többé.

6. Közös tulajdon.

Úgy tartják, hogy azé a termés, akié a töve. Ha tehát a szomszéd telkére áthajlik a fa ága, gyümölcse a fa gazdájáé. Vannak olyan gazdák, akik az áthajló ágról lehulló gyümölcsöt annak hagyják felszedni, akinek telkére hullik; amit azonban már rázni kell a fáról, azt ők maguk szedik le. De vannak olyanok is szép számmal, akik a hulló gyümölcsöt is maguk szedik fel, még akkor is, ha haragos szomszéd telkére hullott volna. Ugyanígy a mesgyén átfutó tők, áthajló kukorica s más egyéb termésre a *töve* gazdája tart igényt. Ezt az igényt a szomszéd nem tartja mindig tiszteletben és leszakítja a termést. Ha a tulajdonos számonkéri, hogy miért tette, hiszen az az övé, azt feleli rá, hogy miért hajlott át. Ilyen vitás esetekben előfordul az is, hogy a csósz tesz igazságot olymódon, hogy megfelezi a termést.

A más udvarán, hacsak nincs veteménnyel bevetve, mindenki átmehet, hogy ezáltal rövidítse útját. Él is ezzel a jogával mindenki, még olyanok is vannak, akik attól sem tartózkodnak, hogy haragosuk udvarán átsiessenek. V. A. megsokalta, hogy olyan sokan járjanak át az udvarán — közön fekszik a portája és azon nincs más közeli átjáró —, mikor újrafonta pár éve kerítését, fonott egy nagy kaput is, amit szépen becsukott. Az átjárók száma azonban ezáltal semmit sem csökkent, sőt a tulajdonosnak még az a bosszúsága is meg lett, hogy az átjárók a kaput nyitva hagyták maguk után. Ő egy darabig csukogatta, végül elunván, kidobta a kaput.

Az utcát mindenki magáénak tartja. Ha sok a trágya az udvaron és nem fér el benne, kirakják az utcára. Így tesznek a kóróval s mással is. A feltétel csupán az, hogy az arrajáróknak elegendő hely jusson, amin közlekednek. Szűk utcák, közök lakói inkább szoroskodnak a kis udvaron, de nem rakodnak ki.

Amikor 4—5 lakó volt egy udvarbari, azok közösen készítettek kutat maguknak, amit közösen használtak és gondoztak. Most már csak kistelkű közeli szomszédok készítenek közös kutat. De egy-egy gazda kútjára, ha az különösképpen jóvizű, járhat az egész falu. Nem bánják, ha sokat merik a vizet, mert annál jobb lesz. Idegen ház kútjára mindenkor be lehet menni,

hacsak a kapu nincs bezárva. A kutat gazdájáról nevezik; mivel a tulajdon többnyire nem egy emberé, ezt is többesben mondják: Endrédiék kútja, Balláék kútja.

A közlegelő mindenkié, akinek *jussa* van benne. A jussal tulajdonosa úgy gazdálkodik, amint akar; ha akarja eladja a «legelő jussát»; ez olyan helyen szokott előfordulni, ahol «kevesebb a marha, mint a juss».

A halászás régebben is, ma is gyakran megy közösen. Szokott úgy lenni, hogy egyiké a víz, másiké a szerszám: ilyenkor a fogott halat megfelezik. Akkor is feleznek, ha másnak mennek el halászni a más szerszámjával. Amikor a halászok «össze vannak áva», akkor is feleznek, amikor csak az egyik halászna.

Különösen férfiak szoktak közösen felvállalni munkát: ezt ki-ki a maga szerszámjával végzi, a munkára együtt indulnak együtt jönnek belőle haza, a keresetet felezik. Többnyire famunkát szoktak közösen vállalni.

Jóbarátok, komák, akik gazdaságilag egyforma szinten állanak, szoktak közösen vásárolni gazdasági gépeket. A gépekre közös a kiadás, ki-ki használja őket a magáén, a javítás terheit megosztva viselik.

7. Szellemi tulajdon.

Beszélhetünk szellemi tulajdonról is. Azt szokták mondani ezzel kapcsolatosan a községben, hogy «az én kalapommá ne köszönjön más». Ha valaki tud egy mesét, mondát, nótát; igen megneheztel érte, ha más eltanulja tőle és az ő nevének megemlézése nélkül adja tovább, «hát azér haragszik mindenik, ha az övét elsajátítják», márpedig egy nóta szinte olyan tulajdon, mint a zsebkendő. Ugyanígy vannak gyógyító eljárások, füvekkel való bánásmódok, amiket nem adnak ki; ők maguk nagyon szívesen megcsinálják másnak, de a módot, ahoggy csinálják, nem árulják el. Vannak ügyes varróasszonyok, akik az applikációs munka alá tudnak szabni, még inkább tudtak. Ezek sem adták ki tudományukat, ami csak a fejükben volt ugyan, de eszébe se jutott volna senkinek sem «lenézni», «hiszen az övék volt». Ez a készség annyira az asszonyok tulajdona volt, hogy nem egy mintát róluk neveztek el. Így van «nagy-

katis» minta, van Csongrádi Örzse mintája), «Nagy Kati metillíse» és így tovább. Vannak különös készségek a konyhamesterségben is. Egy asszony, P. Gy.-né tud tortát készíteni. Eddig készített is szívesen mindenki másnak, de most már nem süt másoknak, mert fél, hogy eltanulják s megcsinálják. Egy másik asszony olyan mákosrétest tud csinálni, mint senki más. Hiába kéri, nem vallja ki senkinek titkát. Legutóbb egyik komaasszonyának mégis elmondta és most ketten őrzik a sajátos rétes titkát.

8. Talált tárgyak.

Aki mit megtalál, igényt tart hozzá, kiváltképp akkor, ha még valamennyit gondolja is. Betéved például az udvarra egy idegen csirke. Jel nincs rajta. Pár napig etetik, s máris új gazdáié. Ha jön is érte igazi gazdája, nem adják át neki, mert egyrészt nem tudja semmivel sem bizonyítani, hogy az övé, nem lévén rajta jel; másrészt már az új helyen gondozták, etették. Ha valaki megtalál a közös legelőn, föld szélén egy gondozatlan kis gyümölcsfát, kiveszi, elviszi a magáéra, ott elülteti, gondolja, s a fa az övé. V. M.-né mondja, «találtam egy körtefát, osztán szípen főnyesegettem — a hullámtérbe —, oszt egy másik evitte onnand, osztán követtem rajta, de nem adta vissza, pedig az az enyim vót.»

Akármi uratlan dolgot föl lehet venni és hazavinni. Azé lesz, aki megtalálta. Ha például egy kapát találna valaki, ami egy kocsiról leeshetett, némi alakítást végez rajta, hogy eredeti gazdája ne ismerjen rá: új nyelet üt bele s a lapjára a maga nevét véseti. Ha jó ustort talál, kicseréli annak is a nyelét, vagy ha éppen az volna jó, akkor új szíjat köt rá.

Ha valakinek udvarába betéved egy raj méh, azt befoghatja, hacsak tulajdonosa nyomon nem követte. Ebben az esetben ugyanis azé. Ha a tulajdonos később ér oda, mint a raj, már nem kell neki kiadni, mert «a méhecske nincs jelőv».

Ha sebesült vadat találnak, elűthetik és hazavihetik, — így vélekednek a régiek. A fiatalok azt mondják, hogy azt oda kell adni a vadőrnek, mert a parasztok nem vadászhatnak a más vadászterületén. Az öregek nem vitáznak a fiatallal, de mikor ez elmegy, megerősítik a gyűjtőt abban, hogy az őket illeti,

«csak úgy van az, hogy az vigye el, aki éri, bolond vóna, ha otthagyná». «Nem azé a nyúl, aki megfogja, hanem, aki megeszi.» A böngészést ismeri a martosi, bár nem nagyon él vele, csak amióta sok az idegen, szegény földetlen bevándorló (40—50 éve szivárognak be), azóta terjedt el. Ezek az idegenek mennek kalászt szedni, mit csak hordás után szabad. Krumplit böngészni nem szabad, kukoricát és szőlőt szabad szedés után. Fát szedegetni a martosi szegénység is eljár az árterületre. Ilyen útra csak gereblyét szabad vinni, baltát vagy fűrész nem. *Hárítás* a neve a lehullott galynak, mit gereblyével *essze-hárigatnak*, kévébe kötnek és hazavisznek. A fát akkor szedhetik, amikor a fávágók már elmentek róla. Ugyanígy mehetnek nádat is szedni, amikor a nádvágók már befejezték rajta munkájukat.

9. Részesedés.

Szokás volt azelőtt, ma egyre ritkábban a borjút kiadni borjából. Úgy mondják, hogy «veszek egy borjút oszt kiadom borjából». Borjút gazdáktól szoktak szegényebbek elvállalni azért, hogy szaporulata, három év alatt három borja, az övék legyen. A gazda sokszor a maga borját adja oda, de szokott venni is erre a célra. Ilyenkor tizenkét hetes korában adja oda a borjút a *nevellőnek* s a borjú addig marad annál, míg, mint tehen, háromszor nem borjázik. Erre az időre az állat ellátása és minden kiadás rá a nevelőt terheli; ha a három egymásra következő év valamelyikén a tehen nem ellenék, akkor a tulajdonos arra az évre megfizeti a nevelőnek a tartásdíjat. Három év letelte után a nevelő visszaadja a gazdának a tehenet. Előfordul, hogy nem egészen fiatal, hanem kétéves borjút adnak oda nevelni, ilyenkor már két borjú után vissza kell adni.

A disznót feléből szokás kiadni. «Kiadtam a disznómat feliből», mondja a gazda, aki hasas disznót ad oda egy szegényebb sorsúnak. Olyan disznót szoktak kiadni, amelyik már többször és sokat ellett. A *nevellőnél* a disznó megellik, az hat hétig neveli a malacokat, azután megfelel a gazdával. A «közös» malacot, a páratlant az veszi meg a másiktól, aki akarja. A malacokkal együtt vissza lehet a disznót is adni, de ott is maradhat a nevelőnél új ellésig.

A gazdasszony libáit szokta kiadni két-háromhetes korukban ludastól. Ebben az esetben tavasztól ősziig, októberig vannak a libák a felesnél, egy szegényebb asszonymál, aki gondozza őket. Kopasztásukkor kijön a gazdasszony és felezi a tollat; beszolgáltatáskor is a gazdasszony megy el felezni. Ha ilyenkor akadna «közös», vagyis páratlan liba, a rendes gazdasszony a felesnek adja. Ha az ilyen «felibe kiadott» libák közül elvész, az a feles kára, ha eldöglik, a gazdasszonyé, mert ez nála is megeshetett volna. Az eldögölt libának levágott lábait meg kell mutatni a gazdasszonynak. Ha a gazdasszony időközben úgy találja, hogy a felesasszony nem törődik a kiadott libákkal, bármikor elviheti tőle, anélkül, hogy valami kártérítést is adna.

Igen sok esetben a munkás ma sem bérért dolgozik, hanem terményért, aminek a betakarításán segédkezett. Az aratók részesedésért dolgoznak. A múlt háborúig minden tizenegyedik kereszt volt az aratóé; csak sokszor előfordult, hogy az aratók éppen a tizenegyedik keresztet sokkal nagyobb kévékből rakták, mint a többi. Ezért azután áttértek a mázsára, vagyis arra, hogy a kicsévelt szemből kapják meg részüket: a kilencedik mázsa az aratóé, ha kommenció nélkül dolgozik, kommencióval a tizedik. A szüretelők szőlőt kapnak munkájukért. A szőlőmennyiséget nem szokták előre kialkudni, rábízzák a gazda tetszésére. Rendesen megtöltik a szüretelő edényét. Amíg voltak nagyobb gyümölcsös kertek — a vízszabályozásokig —, addig érés idejére fogadtak fel kertpásztorokat, akik éjjel-nappal vigyáztak a gyümölcsösre. Ezek is gyümölcsöt kaptak a szolgálatukért, többnyire a hulló gyümölcsöt alkudták ki. Mostanában a gyümölcszedő egy napi szedésért egy kosár gyümölcsöt kap. A krumpliszedő kétnapi munkájáért kap egy zsák krumplit; a kukoricaszedő ugyancsak kétnapi munkáért egy zsák kukoricát.

10. Csere.

Igen élénk a községben a cserelés; bár a múltban még élénkebb volt. A századvégi ármentesítésekig az évenkénti négy-ötszöri árvíz miatt alig termett valami. A községben halászott mindenki s a halat nemcsak pénzért adták el a helybe jött «fiser»-eknek, hanem jórészt az asszonyok elhordták

batyuban cserébe. Bejárták vele a környék nem halász községeit s adták lisztért, kukoricáért, gyümölcsért, amiért tudták. Sokszor az üzletekben fűszert is cseréltek rajta.

A helybeli kereskedőkkel búzán vagy kukoricán cserélgettek; ez is inkább a metszések előtt történt, amíg nem volt olyan nagy a jómód, mint ma. A gazdasszony a búzát, kukoricát mindig úgy lopta férjétől egy-egy köténnyel s úgy szaladt az üzletbe, hogy egy kis sót, lekvárt, gyufát cseréljen rajta. Volt, aki a kocsmába is úgy vitte, hogy magának és urának pálinkát cseréljen rajta. A fiak bátrabbak voltak a lopásban, mert ők nem kötényszám vitték a búzát, hanem zsákszám szedték éjszaka, amikor apjuk aludt. Ők is a kocsmába hordták. A csereviszony a fűszerkereskedővel mind a mai napig fennáll, csak ma leginkább tojást visznek neki s annak az árán vásárolnak.

Szokás a búzát egymás között is cserélni, különösen, mikor valami új vetőmagot kedvelnek meg. Például ma mindenki bánkúti búzát akar vetni s erre cseréli a maga tiszavidéki vagy Székács-féle búzáját. Az ilyen csere i: i arányban történik, így vannak a kukoricával is.

Gyakran cserélnek a gazdasszonyok kotlóstyúkot. Egy kotlósért egy tojós tyúkot szokás adni. Van, aki a kotlós alá való tojást is cseréli. Ezt már nem mindenki teszi szívesen, mert fél, hogy a tojással a hasznot is elviszik. Szokás kotlóst egy tyúkalja kacsatojáson is cserélni, amikor a kotlóst azért kéri, hogy kacsatojáson üljön (ma, hogy a kacsatojás ára felment, nem adnak egy egész tyúkalját, csupán négy darabot).

Gyümölcsöt nem szokás cserélni; ha valaki megkívánta a másikat, vesz tőle pénzen.

Annál gyakrabban cserélgetik a női ruhákat. Különböző korokban különböző ruházatot hordanak az asszonyok, amihez a legegyszerűbben úgy jutnak, hogy elcserélik a másikkal. Férfiruhákat nem szokás cserélni, azt inkább vásárolják pénzen.

Igen sűrűn cserélgetnek virágpalántát is. Az egyiknek jácintja van, cserél rajta sárga ibolyát vagy, amit éppen megkívánt a másik kertjéből. A virágmag vagy veteménymag nem egészen csere tárgya. Azt ajándékképpen adják, úgy azonban, hogy a termésből ad valamit érte, aki kapta. Ez nem jár, de illő, hogy «ne feledkezzenek meg» arról, akitől ered.

Nemcsak a martosiak jártak idegenbe cserélni és cserélnék helyben, hanem hozzájuk is jártak és járnak idegenek. Így mindenekelőtt a fazekasok, akiknek kicsi edényét kétszer-háromszor töltik meg búzával, a nagyot egyszer. Cserélnék cserepet rongyon is. «A csehek alatt» jártak az *ómás tótok*, amennyi almát adtak egy tálban, annyi gabonát töltöttek helyébe. Ugyancsak a tótok hozták a nyírásöprüket, sütőlapátot, gereblyét, villát, stb.-t, miket szintén gabonán cseréltek.

11. Kölcsön.

Szomszédok között igen gyakori a kölcsönzés, bár a kevésbé barátságosak úgy nyilatkoznak róla, hogy kölcsönkérni még mindig jobb, mint lopni, «mer am még mindig a tisztesség útján van», — mégis általános az, hogy szívesen kérnek és adnak kölcsön. A kölcsön megtagadása igen nagy barátság-talanságot jelentene az egyik oldalról, s a másik oldalról haragot eredményezne.

Leggyakrabban háztartásbeli dolgokat kérnek kölcsön. Kenyeret például, ha sütés előtt elfogyta. A frissből nyomban ugyanannyit visznek vissza. Egyesek szeretnek kovászt kérni, ezt azonban kevesen adnak, mert azzal a hasznot adnák ki a házból. Disznóöléskor a küldött kóstoló kölcsönnek számít, amit mindenki ugyanannyival viszonz. Még a haragos is kötelességének tartja, hogy küldjön annak, akitől kapott. Szokás ölés előtt zsírt, szalonnát kérni kölcsön, 1:1 arányban kell visszaadni az újból. Kevéssel új előtt, pünkösdi táján kérnek kölcsön búzát, szalmát azok, akiknek már nincs. Adnak kölcsön kinyótt kenderet is azoknak, akiknek nem termett. Ilyenkor a pozderjás kenderet kéveszámra adják, az áztatottat kilóra. Szokás cérnának való meggerebenezett kenderet is kérni. Vásznat is kérhetnek kölcsön olyanok, akiké még nincsen megszőve. Nem mindig ugyanazt adják vissza, hanem megegyezés szerint mást is szövethetnek a kölcsönadott darabokért. Ha egy utcában van egy háznál például egy húsdaráló, akkor öléskor minden utcabeli megy érte elkérni. A daráló gazdag családé, így nem adnak érte semmit sem vissza, ha szegények lennének, egy kis kóstoló járna érte; ugyanígy a hurkatöltőért. Ha szegényebb-

től kérnek kölcsön üstöt lekvárt főzni, vagy zsírt olvasztani, akkor abból, ami benne készült, visznek neki érte egy kis kóstolót. Az is előfordul, hogy elromlik a kemence s a máséban kell sütni. Ilyenkor az, akinek a kemencéjében sütnék, színtéri belerakhat valamit a másiktól kifutott kemencébe. Szokás kotlóstyúkot is kölcsönkérni vagy ülős ludat. Szívességből is adják vagy egy napi munkáért. (Ha az ilyen kölcsönadott tyúk vagy lúd a tojáson döglük el, másikat kell helyette adni, ha akkor pusztul el, amikor fönn jár, nem kell érte semmi, mert gazdájánál is elpusztulhatott volna.) De nem volna sohase vége, ha felsorolnánk mindazt az apróságot, amit kölcsönkérnek. Még csak annyit, hogy meszelőt hiába kérne valaki, azt még kevésbé kapna, mint kovászt, mert «abba má babonaság van».

Ha valaki a gazdaság szerszámából kér kölcsön, rosszabb néven veszik, mintha csak a háztartásból. Kisebb szerszámot, csákányt, lapátot vagy más ilyesmit ellenszolgáltatás nélkül adnak oda; de ha már kocsit, vetőgépet, rongálásnak jobban kitett nagyobb értékű tárgyakat kérnek, azokért kell egy-két napi munkával szolgálni. Ha a vetőgépet nem otthonról vinnék el, hanem csak a föld végéről, nem jár érte semmi. Borprést is szoktak kérni. Ilyenkor a kölcsönkérő vagy meghívja a gazdát és együtt isznak a mustból vagy pedig küld nekik vissza a préssel egy üvegrevalót. Adnak kölcsön állatot is, így lovat, ökröt nem. Ilyenkor a tulajdonos rábizza állatját a kölcsönkérőre, akinek azt megetetve kell visszavinni és amikor emennek lesz szüksége az övére, visszaszolgálni.

Ha a kölcsönbe adott tárgy megrongálódna vagy egészen tönkremenne, újjal kell pótolni. Ha ugyanolyan nem kapna a kölcsönző, megmondja neki a tulajdonos, hogy mit vegyen helyette. Gyakran előfordul, hogy megrongált állapotban viszik vissza a kölcsönzött holmit. Rövid nehezteléssel válaszolnak rá.

Pénzt is szokás kölcsönkérni, ezt is jóismerősök egymástól, akik között a hitelező megbízik az adásban. A kölcsönadott pénzért félévig semmi sem jár, legfeljebb egy napi munka; azontúl már valami kamatot szednek (ma 12%-ot). Újabban, hogy kevesebb a bizalom, szeretnek valami biztosítékot kérni a pénzre. Így például negyven pengő tartozásért egy ember ottfogta magánál a másíknak 12 darab zsákját. Egy másik

adós, akiben nem nagyon bíztak, fölajánlotta biztosítéku egy borját. De olyasmit nem vesznek el szívesen, ami enni kér, így nem vitték el a borjút, csupán megállapodtak abban, hogyha nem vinné vissza a pénzt, övé lesz a borjú. Egy másik adós tíz zsák búzát vitt biztosítéku a hitelezőnek.

A kölcsönnel kapcsolatosan ismerik a kezességet is. Kezesnek elmenni senki sem köteles; így ennek visszautasításáért nem is haragszik meg senki. Legelőbb rokont, nagybácsit szokás felkérni; vannak, akik mindjárt komához fordulnak. A kezességet nem fogadják el ingyen, elmennek kéretlenül is dolgozni érte napokat.

Amint a kölcsönt, a kezességet sem szokás írásba foglalni. Elég ha a kezes, vagy még inkább a kezesek (vannak, akik két kezest kívánnak) csak élőszóval mondják meg, hogy ha «ő nem fizet, maj fizetek én».

12. Ajándék.

Amikor látogatóba mennek, szokás cukrot vinni olyan házhoz, ahol gyerek van, vagy gyümölcsöt, kalácsot. Ameddig ekkora bőségben nem voltak, sátoros ünnepeken az egymást látogató rokonok vittek egy kis kalácsot oda, ahova mentek azzal, hogy «én ilyet sütöttem». Ha a látogatónak volna gyereke, akkor zsebkendőjébe kötnek viszonzásul valami kis süteményt a gyerek számára. A szokás ma már odaalakul, hogy a gazdagabb visz a szegénynek valamit.

Amikor valaki nagybetegen fekszik, visznek neki bort, pálinkát, süteményt; attól függ, hogy milyen a betegsége. Ezt az ajándékot akkor viszonozzák, amikor a látogató kerül hasonló helyzetbe.

Szokásban van haláleset alkalmával is az ajándékozás, így például, ha a gazda hal meg, a gazdasszony a ház szegényeinek ad utána egy-egy rosszabb ruhadarabot, a párnát, derék-alját, amin a nagybeteg feküdt. Ha egyetlen leány hal meg, akkor anyja, két-három hónapra a haláleset után ajándékoz leánypajtásainak egy-egy ruhadarabot a halott után, kinek egy kötényt, kinek egy kendőt. Régebben, mint mondják, jobban élt az a szokás és nemcsak a silányát ajándékozták a halott ruháinak, hanem a javát is.

Gyakori a csecsemő, gyermek kinőtt ruháinak elajándékozása is. Amikor az anya már nem számít több gyerekre, akkor szokta elajándékozni, komának, rokonnak a kis ruhákat.

Legnagyobb az ajándékozás jegyesség, lakodalom idején. Már az udvarló legény is hordja az ajándékot a leánynak; régebben kivált kép ezüstgyűrűt, pántlikát, cukrot, narancsot. A leány viszont zsebkendőt ajándékoz neki és mossa a szennyeseiket, ugyancsak ajándékképpen. Sokkal fontosabb ezeknél a *jegy*, a *jegyajándék*, amit a vőlegény ad a menyasszonynak és viszont. Ez a jegyajándék ahhoz van szabva, hogy milyen a leány: gazdag leánynak gazdag ajándékot adnak. A szabályszerű jegy (ma már nem adják mind) a következő: *fidel* nevű sálalakú, díszes fehér kendő, aranycsipkés főkötő, aranycsipke a homlokra és főkötőkötő. Ha nagyon gazdag a leány, ezeken felül még aranycsipkés kendőt is küldenek, amit azután dupla jegynek mondanak. A menyasszony viszont ajándékoz a vőlegénynek két zsebkendőt és egy jegyinet. Ha őneki dupla jegyet küldtek volna, úgy illik, hogy ő is duplán küldjön, tehát két inget ad. Ad ezenkívül a menyasszony a vőlegénynek egy bokrétát a kalapjára és díszes szalagot a kabátjára. De a menyasszony nemcsak a vőlegénynek ajándékoz, hanem a két vőfélynak is egy-egy olyan díszes zsebkendőt, mint a vőlegénynek és bokrétát a kalapjukra; ad a két násznagynak egy-egy fehér zsebkendőt, a vőlegény apjának szintén egy fehér zsebkendőt, az anyjának azelőtt egy főkötőt, most egy fejkendőt. Ha van leánytestvére a vőlegénynek, az fejkendőt kap, a fítestvére zsebkendőt.

Ajándéknak számítható a mórings is, amit második házasságkor ad az özvegy nőszülni akaró férfi az ugyancsak özvegy asszonynak. A mórings földből, lakásból, esetleg tehénből áll.

13. Adás-vétel. Zálog.

Az adás-vétel a községben minden formáság nélkül történik, parolázás csak vásári alkudozásnál van. Itt benn a vevő és eladó megbeszéli a vételárat s az alku végén a vevő leteszi a foglalót. Azelőtt a foglaló nem volt nagy összeg, nyomban elmentek rajta a kocsmába és megitták áldomásul. Újabb a

nagy «borsos» foglaló, amit a vevő azért ad, hogy megduplázva, sokat kapjon vissza, ha az eladó elállna az eladástól. Általában az adás-vétel legfontosabb momentumának a foglalózást tartják. Vannak olyanok is, akik külön kikötik az áldomást. Az áldomásban részesítik azokat is, akik az alkunál jelen voltak. Ha közvetítő is szerepelne, azt is meghívják az áldomásra, — ez minden díjazása. Szoktak látatlanba is venni csekélyebb értékű vagy igen jól ismert dolgokat. Akkor is vesznek látatlanba, amikor az eladó nem ismeri a piacot. Ilyenkor a vevő nagy foglalót tesz le, tanúkat is visz, akik előtt kijelenti, hogy duplán kell a foglalót visszaadni, ha az eladó elállna a vételtől. Mikor az eladó rájön arra, hogy becsapták, hasztalan mondja a vevőnek: «hej az anyád istenit becsaptak» — «minek hagytad magad, te is ember vagy», a válasz.

Zálogot csak egy esetben ismernek, azt is inkább a múltból. Az árvizes időkben a martosiaiak az urasági legelőkre jártak éjjel a lovakkal. A csósz legtöbbször magát a lovat fogta ott zálogul s másnap mehetett érte gazdája kiváltani. Az is szokása volt a csósznek, hogy tilosban járó leányoktól, asszonyoktól elvegye kendőjüket zálogba, amit azután ki kellett váltaniok.

14. Móringlevél, végrendelet.

Móringolni, móringlevelet íratni közjegyzőnél, jegyzőnél szokás. Nem tudnak róla, hogy valaki helybeli, tehát nem hatósági közeg előtt «móringot vóna az asszonynak». A móringszót magát nem igen használják, bár ismerik, inkább úgy mondják, hogy «ráíratott egy darab földet», «ráadta a nevre még életibe, egy tehenet is adott hozzá». A móringszót özvegy ember adja özvegyasszonynak, amiért hozzámegy második asszonyul. Azt mondják, hogy azért adja, «mer annak má nem muszajna férjhő menni, azér a férfi megveszi, mer a férfi nincs meg magábo, as se nem süt, se nem főz, annak muszaj asszonyt szerezni». Minél jobban szeretné az ember az asszonyt, annál többet írat rá. A móringlevelet az ilyen második asszony féltve őrzi holtáig, szívesen meg is mutatja, hogy lássák, milyen sokat adtak érte.

Mikor valaki úgy érzi, hogy halálos beteg, hogy már nem

él sokáig, üzen négy tanúért. A négy tanú közül kettő előljáró kell hogy legyen, a többi lehet asszony is. Emlékezés óta mindig négy tanú előtt végrendekeztek. A tanúk megjönnek, a hozzátartozók kimennek a betegszobából. A beteg megszólal. . . «én azért híttam ide az előljáró urakat, hogy el akarom hagyni azt a kis vagyonomat, legyenek tanúk az én halálom után . . . » vagy ilyesmit mond . . . «én akarok rendőközni a vagyonommal, mer már én úgyis látom, hogy meghalok . . . » ezután egyszerűen felsorolja, hogy mit kinek szán . . . «rakottyási dülőt feleségemnek hagyom, a fíjammal meg nekihagyom a házat, udvart, ingóságot, de a feleségem míg él, annak is meghagyom az élvezetet . . . » stb., stb. Szokás, hogy a végrendekező külön hagyja el az ingóságokat «minden mozdíthatót a házban»; ingóság az állatállomány is. Szokás, ha van két ló és egy tehen, akkor a lovakat a fiúnak, a tehenet a feleségnek hagyni, míg él. Amikor a végrendekező befejezi a hagyakozást, hozzáteszi végezetül «ez a kívánságom». Erre a tanúk köszönnek és csendesen ahogy jöttek, kimennek. Kinn a közeliak rögtön hozzájuk fordulnak és kérdezik, hogy mit hagytak rájuk. A tanúk, bár úgy tudják, hogy nem szabadna megmondani, mégis megmondják az unszolásra, hogy «neked ezt hagyta, neked meg ezt». — Vannak előljárók, akik hazamenvén *Szóbeli végrendelet* címen leírják, amit hallottak, nehogy elfelejtsenek valamit belőle. Úgy tudják, hogy a szóbeli végrendelet csak három hónapig érvényes, ha nem halna meg a végrendekező, újat kell tennie. Van ember, aki háromszor is végrendekezett, amíg meghalt. Azt is tudják, hogy a jegyző előtt tett végrendelet örökös, mégis igen kevesen élnek vele; csak azt a végrendeletet szeretik, amit «tanúkkal csináltak».

Az e fejezetben foglaltakból látható, hogy Martoson a tulajdon tárgyai i. mozdítható és 2. mozdíthatatlan javak. A tulajdonos 1. individuális és 2. kollektív. A tulajdonnyerés módjai az 1. occupatio (primi occupantis), 2. a munka, 3. a részesedés, 4. az örökösödés, 5. a csere- és 6. az ajándékkereskedés, valamint a vétel.¹ Megtaláljuk tehát az archaikus jognak alap-

¹ *W. Schmidt: Das Eigentum auf den ältesten Stufen der Menschheit. I—II. 1937. I- kötet, 24 lap ff.*

elvél tekintett valamennyi primär tulajdonszerzési módot s a teremtést, a szedést, megfogást és ezenfelül magasabb műveltségi fokra utaló jelenségeket, mint amilyen az örökösödés, a csere- és ajándékkereskedés. A probléma a következőkben az lesz, hogy mi az individuális és mi a kollektív, illetve a familiáris tulajdon a községben. Igyekeztünk az itt közölt fejezetekben kifejteni, hogy minden mozdítható és mozdíthatatlan, valamint a munka is családi vagyon, egyéninek csupán a ruhák és egy-két szerszám tekinthető. A falubeliek maguk is a ruhát tartják a legteljesebb, sőt egyetlen teljes tulajdonnak, bár egy furcsa kettősség még ezen a téren is kimutatható. A ruha egyrészt tényleg annyira tulajdona gazdájának, hogy a javát vele is temetik, másrészt azonban elprédálásától mégis tartózkodik, mert a gondolat, hogy örökül hagyja következő nemzedékekre, nem engedi. A tulajdonosnak megfelelően a tulajdonjegyek is kétfélék: a ruhákon található jegyek egyéniek, míg minden többi tárgyon családi vagy ház jegy² található. Mivel nem a személyeknek, hanem a háznak, családnak jegyét teszik a java objectumra, nem is az egyén, hanem a család tulajdonigényét fejezik ki velük. A tulajdonjegyek maguk universalisak,³ mindenütt megtaláljuk őket, ahol elkeveredhető dolgok vannak. Ugyancsak universalis a megkülönböztetés az állatra és házi eszközökre tett jegyek formája és elnevezése között is.

A közös tulajdonban kiemelkedő szerepe van az ősi öröklött birtoknak, melynek megőrzésére az egész faluközösség vigyáz, szemben a szerzett tulajdonnal, melynek megtartása inkább csak a családi becsület kérdése.

A magántulajdon a közös tulajdonon belül újabb fejlemény, szinte csak most van kialakulóban; az öregek hagyomány-érzéke sokszor még tiltakozik is ellene.

A magántulajdon kialakulása valójában a nők tulajdon-

¹ *Thurnwald*: Lehrbuch der Völkerkunde. 1939. 285 lap.

² A ház jegy kifejezést nem szabad összetévesztenünk a csak formailag megfelelő német kifejezéssel, a Hausmarke-val. A magyarságnál, amint ezt *Ruppel*: Die Hausmarke (1939. 46. lap) című munkájában helyesen megjegyzi, nincsenek tulajdonképeni Hausmarke-k, melyek egy egész nemzetség tulajdonigényét fejeznék ki, nálunk a Hof marké van meg, ez sem közös falu jegy alakjában, hanem mint egy családnak, egy háznépének, esetleg egy egyénnek jegye.

³ *Frhr. von Künssberg*: Rechtliche Volkskunde. 1936. 144 lap.

igényeinek kialakulásával jár együtt. A patrilinearis alakulás szükségszerűen megvon minden tulajdonjogot a nőtől.¹ De, továbbmenve, nemcsak tulajdona nem lehet a nőnek, hanem maga felől sem rendelkezhet férje családjában. Ha például édesanyja valamilyen munkára szeretné lányát igénybe venni, akkor előbb el kell kérnie nászasszonyától, a fiatalasszony anyósától. Ugyancsak el kell kérni, ekkor azonban már a férjtől a táncban is. A patrilinearis irányzat lazulása hozza magával természetes következményeképpen a tulajdonban történő lazulásokat, változásokat is. Amennyiben a nőnek, a legújabb időben módja nyílnék különvagyon gyűjtésére, az ehhez szükséges tőke nem az övé. (A ludakat többnyire csak kölcsönbe kapja az anyjától, földet is egy-egy időszakra kap csupán használatra apjától.)

Az örökösödés az apa jogú berendezkedésnek megfelelően fiágon terjed. Előbb örökölnék a fiak, azután az unokák, harmadsorban a testvérek, negyedsorban ezek gyermekei. Régebbi időből származó emlékek szerint a törzsöröklés² szokása is ismeretes gyakorlat volt Martoson. A törzsöröklés megléte mellett szólnak azok a jelenségek is, melyek szerint a legidősebb fiúnak el kell mennie a háztól vőnek vagy mesterséget tanulni. Összekapcsolhatjuk ezzel, bár nem szükségképpen azt a talán újabb, a törzsöröklés helyébe lépett kedvezést, amiben a legfiatalabb fiúgyereket részesítik.

Az örökösödés ősi soron minden vonalon patrilokális, a vőül ment férfi viszi és adja tovább gyerekeinek felesége vagyonát.

A munka című alfejezetben láttuk, hogy férfi és nő bizonyos szakismeret összességét képviselik, külön-külön. Az egyes munkálatok elvégzése nemekhez kötött s a szokás áthágása nevetségessé tesz vagy a közösség megrovását vonja maga után. A külön, maga hasznára való munka fogalmát csak az egyedül élők ismerik, családban minden családtag a másikért is dolgozik.

A cseregazdálkodás igen kiterjedt és eleven jelenléte kezdetleges gazdálkodási állapotok megrögzöttségét mutatja. A köz-

¹ *W. Schmidt*: The Position of Women with regard to Property in Primitiv Society. *Americ. Anthropologist*. XXXVII. 244.

² *Mattyasovszky M.*: Törzsöröklési jog és törzsöröklési szokás (Budapest, 1904) című munkájában szintén megemlíti Ógyalla vidékéről, tehát a közvetlen szomszédságból a szokás előfordulását (328 lap).

ségen belül a pénz egymás közötti kereskedésben alig-alig forog, — láttuk a közelmúltban még üzleti fizetőeszköz sem a pénz volt elsősorban. Ez a megrögzöttség azonban cseppet sem jelenti a rugalmasság hiányát. Az időszakonként felkerülő új és új csereeszközök zökkenő nélkül lépnek a régi helyébe: amikor hal van bőségben, azzal cserélnek, amikor sok a kukorica, azzal, amikor pénz van bővében, azzal gazdálkodnak. Megjegyezzük, hogy a legújabb időkben, napjainkban, amikor ismét kevesebb a pénz vagy annak vásárlóértéke, visszatérnek a cserekereskedésre a városi kereskedőkkel kapcsolatban és apróbb-nagyobb iparcikkek vásárlására indulva nem pénzzel rakodnak meg, hanem tejtermékekkel, baromfival, liszttel.

Példáinkból láttuk, hogy az ajándék mindig a viszonyosság elvén alapul, bár ajándéknak minősítik, akár cserének is vehetjük, mit ugyanolyan értékű cseretárggyal, «ajándékkal» kell viszonyozni.

Érdemesnek tartjuk felhívni a figyelmet a részesedésre, különösen az állatnevelésre, illetve neveltetésre, melyben alkalmasint ősi gazdálkodási mozzanatok maradtak fenn napjainkra.

Tudjuk, hogy a végrendelet a parasztság körében igen új forma, éppen ezért ne is csodálkozzunk, ha annak semmi «hagyományos» formáját nem találjuk. Mivel a végrendelet érvényesítése a hatóság előtt történik, szükséges, hogy az attól megkövetelt formában éljen.

Tanulmányom befejezésekor jegyzem csupán meg, hogy a jogszokások gyűjtésekor és közlésekor mindig *Thurnwald* szavait tartottam szem előtt. Szerinte «Das Recht beginnt daher beim Vertrag, die Rechtsverletzung beim Vertragsbruch. Der Vertrag wird . . . Bestandteil der Weltordnung, daher heilig. Der Vertragsbruch wird als Bruch der Weltordnung, daher verdammenswert empfunden).¹ Tekintettel voltam arra a megállapítására is ... «Das Recht ist aber eine Funktion des Gesellungsleben und der Geisterverfassung des Volkes. Andern sich diese Voraussetzungen, so muss auch das Recht sich wandeln . . .»

¹ Die menschliche Gesellschaft. V. kötet. Werden, Wandel und Gestaltung des Rechtes. 284. lap.

«Die wissenschaftliche Aufgabe für den Völkerkundler liegt klar im Eindringen in die Gesellungsbedingten und durch die Geistesverfassung gegebenen Voraussetzungen der Rechtsordnungen von Sippen, Dörfer, etc)»¹

Adatközléseink alapján igazolva láttuk a már többször idézett *Richard Thurnwaldnak* azt a megállapítását, mely szerint azoknál az intézményeknél, melyek a biszexuális társulások birodalmába tartoznak, az előrehaladás igen gyenge; ami van, az sem tekinthető fejlődésnek, mint más berendezkedéseknél, például a tulajdonnál, ahol a gazdálkodás, technika és a tudás felhalmozott kincsei már erős befolyást gyakorolhatnak.² A viszonylag magas civilizációs szintén élő községlakók, a marto-siak, házassági kapcsolatai és rokonsági rendszere között számos olyan jelenséget találunk, melyeken alakulás nem mutatható ki s melyek előreláthatólag ilyen formában maradnak meg továbbra is és alkalmasint csupán magával a paraszti életformával vesznek majd ki. Ezzel szemben a tulajdon intézménye hatalmas változáson, alakuláson ment át, megy át az új idők változott követelményeinek megfelelően. A közös ingatlan-tulajdon megszűnt egyetlen tulajdonforma lenni, betört a magánvagyon, az individuális tulajdon fogalma. Ez a mozzanat együtt jár a nők vagyoni állapotának és ezzel kapcsolatosan, társadalmi helyzetének javulásával, emelkedésével is.

A legkisebb társadalmi egység, a család belső berendezkedési formáit igyekeztünk behatóan, megismertetni és analizálni is. Sajnos, hazai irodalmunkban nélkülözniünk kell, az ehhez hasonló részletesebb leírást a családi, csakúgy, mint a nagycsaládi berendezkedési formáról. Éppen ezért, korai volna az irodalomban eddig közölt adalékok alapján bármilyen összehasonlítást végezni, aminek végső eredményére támaszkodva távolabbi kitekintést is nyerhetnénk. Az alábbiakban tehát csupán a számotadás, az áttekintés vezet, amikor felsoroljuk és kiemeljük azokat a fontosabb jelenségeket, amelyeket egy későbbi szintézis számára jelentőseknek tartunk.

Nagycsalád előfordulásáról Magyarország szinte minden tájáról vannak adalékaink, többé vagy kevésbé részletes

¹Lehrbuch der Völkerkunde. 305.

²Die menschliche Gesellschaft. V. kötet. 61 lap.

közléseink. Így Baranya,¹ Somogy,² Vas,³ Zala⁴ megyéből, külön az Őrségből,⁵ a Kisalföldről,⁶ a Palócföldről,⁷ a matyóktól;⁸ azután a Nagykunságból,⁹ a Szilágyságból,¹⁰ Kalotaszegről,¹¹ a Székelyföldről,¹² végül Csongrádból¹³ vannak közzétett adataink. Kiegészíti őket az én eddig közzé nem tett gyűjtésem Tolnából és a Duna-Tisza közéből, a Kalocsai Szállásokról. Ezek alapján annyit mindenesetre megállapíthatunk, hogy a nagycsalád országosan elterjedt intézmény a magyar nép körében, vagy legalábbis az volt még egészen a közelmúltban. Ezen túlmenően, a részletekről már annál kevesebbet mondanak adatközlőink.

A közölt kevés adatra és a magam déldunántúli, kisalföldi, palócföldi közzé nem tett gyűjtéseire támaszkodva, talán nem elhamarkodott, ha megállapítjuk, hogy a magyaroknál ország-szerete a nagycsaládban az apa, a legidősebb férfitag a gazda, ki mint ilyen holtáig betölti e tisztét. Ezzel ellenkezőt csupán *Pintér Sándor* állít a palócokról. Azt ugyanis, hogy az előre-gedett gazdát tisztétől a család megfoszthatta s a gazdaszeretepet másra ruházhatta. Ugyané vidékről azonban a magam gyűjtése erről a jelenségről mitsem tud. De még, ha *Pintér* adatai volnának is a helytállók, akkor is csak kis kivételről beszélhetnénk, mert a többségnél a gazda csak halálával szűnik meg gazda lenni.

A gazdasszony szerepéről, ezirányban már kevesebbet kapunk, s ami adat fel van is tárva, az is ingadozó. Úgy vélem

¹ *Hölbling M.*: Baranya vm. orvosi helyirata. 1845. *Várady F.*: Baranya múltja és jelene. 1897.

² *Előd G.*: Életképek Délsomogyból. Ethn. XL.

³ *Éhen Gy.*: Vas vm. közgazdasági leírása. 1904.

⁴ *Gönczi F.*: Göcsej. 1914.

⁵ *Mészöly G.*: Az Őrség száz évvel ezelőtt. Ethn. XXVIII.

⁶ *Fél E.*: Kocs 1936-ban. 1940.

⁷ *Istvánffy Gy.*: újabb adalékok a palócok ethnographiájához Ethn. IX., *Pintér S.*: A Palócokról 1900.

⁸ *Herkély K.*: A mezőkövesdi matyó nép élete. 1939-

⁹ *Győrffy I.*: A nagykunság és környékének népies építkezése. Ért. IX.

¹⁰ *Petri M.*: Szilágy vármegye monographiája. 1901.

¹¹ *Jankó J.*: Kalotaszeg magyar népe. 1892.

¹² *Orbán B.*: A Székelyföld leírása. 6. k. 1869.

¹³ *Kovács J.*: Szeged. 1889., *Nagy M.*: Magyarország képekben. 2. k. 1870.

azonban, jórészt a magam anyagán építve, hogy a gazda halála után ő tartja együtt a családot s ha nem is mindenben ő a gazda, a fiak, akik együttesen rendelkeznek, vele mindent megbeszélnek és végső szavát kikérik.

A család belső rendje mindenütt a senioratuson és a nők alárendelt helyzetén alapul.

Megegyezők, eddigi ismereteink alapján, országszerte a vagyoni helyzet keretei is: közösvagyon van csupán, a magánvagyon a ruházatra, a kézbeli szerszámokra, esetleg egy pár lábasjószágra szorítkozik. A nők ingatlant csak az újabb, illetve legújabb időkben jussolnak; erre vonatkozó adatunk, mely legrégebbinek látszik, a kolozsmegyei Magyarvistáról van (magam gyűjtése), ahol a leány emlékezet óta kapott egy darab földet, melyhez bivaly is jár (olyan házaknál, ahol van föld). Erdély földje után a Palócföld következik, ahol ugyancsak hagyományosnak mondható már a leány ingatlan jussa hozománykép (magam gyűjtése Nagylóc és Hollókő vidékéről), a Kisalföld és a Duna-Tisza köze a legfiatalabb e téren, ahol még a fiatalasszony baromfitartása is esetenként függ az anyós hagyományörző beállítottságától.

A nő hozománya a maga testi és ágyi ruhája (asztali és konyharuhát, sokszor törülközőkendőt sem hoz, mert a gazdaságét használják mind) és néhány kézi szerszámja, mint a guzsaly, rokka, esetleg mángorló, mosófa. Kivételek e téren az ország déli részei, az eddig e tekintetben ismert Somogy, Tolna, Baranya, Csongrád és Kolozs megye, ahol az új asszony a jövőendő férj számára 2—20 pár fehér ruhát is visz.

Kísérleti falunkban, csakúgy mint az egész országban, a testi vagy szellemi hibában szenvedőkön kívül, mindenki házasságban él. A házassági formák: a monogámia, leviratus, sororatus.

A nő a férfi (esetleg a férfi családja) tulajdona, a férfi birtokjogát az asszonyon az egyoldalú hűségköveteléssel mutathattuk ki legjobban: házasságtörést csak az asszony követhet el, amiért férje eltaszíthatja. A nő számára viszont egészen a legújabb időkig elképzelhetetlen a válás. Végső soron ez a jelenség is a patriarchális berendezkedéssel függ össze.

Különben, mint az I. fejezetből kitűnt, a rokonnevek

tekinthetők annak a legegyszerűbb iránytűnek, mely után igazodva minden egyén megtalálja a maga szociális funkcióját.

Ki kell még emelnünk azt az országos előfordulású jelenséget is, mely szerint az idősebb fi- és nőtestvért más megszóltás illeti, mint a fiatalabbat. Ugyancsak az egész országra kiterjed a nagynénik, nagybácsik, valamint az idősebb édes testvérek néném-, bátyámmal valóilletése; a vérszerinti nőrokon férje, ahány ágig csak terjed a rokonság, mind, sógor. A «sógorság» olyan nagy, hogy például a közel 13.000 lakosú Guta községben mindenki sógornak hívja a másikat (hacsak nincsen közelebbi vérszerinti kapcsolatban vele), az is, aki valójában nem tudja a sógorságot kimutatni. Csaknem ilyen általános a vérszerinti férfirokon feleségének ánygyal valóilletése. Községünkben az ánygom helyett használt asszonyom, úgylátszik kivételnek számít s mint már említettük is, nyilván olyan régi szóhasználat eredménye, amelyről az «ánygom» lekopott. A fiatalasszony ura idősebb és fiatalabb fitestvérét az erdélyi részeken kívül országosan öregebbik vagy nagyobbik, illetve kisebbik uramnak szólítja, miből a levirátus intézményére következtethetünk ugyané helyeken. Ugyancsak országos jelenség, hogy az asszony, bár kiválik a maga családjából és férjébe kapcsolódik, mégis megtartja házasságában mindvégig leánykori nevét.

Az özvegyen maradt nő helyzete a található igen kevés adat alapján megegyezőnek látszik országosan. Ha nincs az özvegynek gyereke, és levirátus esete sem foroghat fenn, hazamegy a maga jószántából szüleihez. Ha azonban volna gyereke, akkor ottmarad ura szülei házánál akár levirátus kapcsán, akár pedig továbbra is özvegyen. Sokkal ritkább az eset, mikor gyerekestől megy el a háztól. Igen kevés adalékunk van eddig arra a jelenségre, amikor az özvegyen maradt asszony hozhat ura házához másik férjet, aki az ő jogán vőnek fog számítani. A minőségileg bármily jelentős adat előfordulását eddig csupán három, azonos kultúrájú községben találtam meg s így egyelőre semmi következtetésre nem alkalmas.

A gyerek hovatarozása már ingadozóbb. Annyi bizonyos, hogy a csecsemő fennmaradásáról az egész faluközösség tartozik gondoskodni: minden eddigi gyűjtésem azt mutatja, hogy

valamennyi szoptató anyának kötelessége megszojtatni a másik gyereket is, még ha ennek maga vagy saját gyereke kárát látná is. (A nógrádmegyei Csitár községben jelen lehettem, amikor egy igen fájdalmas mastitisben szenvedő fiatal anyát két másik asszony lefogott, hogy szomszédja csecsemőjét megszojtassa, kinek anyja a városban járt piacon.) A gyerek nevelésének gondja elsősorban nagyszüleire tartozik, a törvényeseké az apa szüleire, a törvénytelen gyereké pedig az anyáéira. A gyereket magát, eddigi, bár igen kevés adatom alapján az ország déli, nyugati és északi részein az anyáénak tartják, a keleti részeken az apáénak. Utóbbi helyen, ha az asszony, maga jószántából elmegy, vagy akár ha elkergetik is a háztól, nem viszi magával gyerekeit vagy legalábbis nem mindet, míg a többi helyen a gyerekeket mindig magával viszi.

Országos szokás a senioratus elve, valamint az örökösödésben a legfiatalabb előnyben részesítése. A legfiatalabbnak ez az előnyben részesítése csak kevés esetben (eddigi tudásunk szerint) függ össze a törzsörökkeléssel és ott is megvan, hol a törzsöröklésnek nyoma sincs. A minoritásnak ez az érvényesítése látszólag ellentétben áll a senioratusnak többször emlegetett meglétével, de csak látszólag, mert ez az előnyben részesítés csupán az örökösben mutatkozik és nem érinti a fiatalabbnak az öregebbikkel való magatartását.

Országos intézmény a vőség is, mely minden olyan családban, ahol egyetlen leány van, vagy kicsik a fiúgyerekek, vagy meghal az apa, vagy nagyon kell a munkaerő, előfordul. Az intézményben tájak szerint, fokozatok vannak, így például a Dél-Dunántúl¹ és a Palócföldön² az ilyen vő szerepe annyira alárendelt, hogy a maga nevét sem tarthatja meg, mert mind őt magát, mind utódait felesége családja neve után hívják.

A magyar család további, kifelé néző vizsgálatához szükséges a most és hajdan szomszéd-, valamint a rokonnépek megfelelő intézményeinek értékelése,

A nagycsalád, mint szervezet megvan az indogermán nép-

¹ Elsüllyedt falu a Dunántúlon. 1936.
Saját gyűjtésem.

család germán és szláv ágainál,¹ ismerik a turko-mongol népek² és a finn-ugorok³ is.

Ezek alapján lehet a magyarságnak ősi finn-ugor öröksége, mit a turko-mongol környezetben, majd új hazájában indogermán népek szomszédságában, azok hasonló intézményeitől körülvéve, megőrizhetett. A családi kapcsolatoknak finn-ugor eredete felé mutat az a sajátosság is, a többi között, mely szerint az idősebb és fiatalabb fi-, illetve nőtestvér megszólítására más és más kifejezések vannak a nyelvhasználatban.⁴ Ez a jelenség teljességgel hiányzik az indogermánok nyelvhasználatából.

Ahhoz azonban, hogy e népcsaládok eléggé ismert és feldolgozott családrendszerével a miénket összevethessük, hogy megállapítható legyen, vájjon milyen örökséggel van dolgunk, mindenekelőtt a magyar anyag részletes és alapos feltárására van szükség.

Fél Edit.

¹ *Schrader* i. m. és *Vinski Zd.*: Die südslavische Grossfamilie etc. 1938.

² *Radloff W.*: Aus Sibirien. 2. k. 1893., *Vámbéry*: Das Türkenvolk. 1885., *Pallas*: Reise durch verschiedenen Provinzen etc. 1771—y6., *Vámbéry*: Die primitive Cultur des turkotatarischen Volkes. 1879., stb.

³ *Pallas* i. m. és az ugyancsak idézett *Vinski, Zd.* alapján.

⁴ *Harva, U.*: Der Bau des Verwandtschaftsnamensystems etc. bei den fennougiern. FUF XXVI.